

DRUGI SALOMON I „MĄDRY KRÓL”. „TEOLOGIA WŁADZY” I PRAKTYKA WŁADANIA CESARZA KAROLA IV (ZM. 1378)

Eva Schlottheuber

Universität Düsseldorf

ABSTRACT

THE SECOND SOLOMON AND “THE WISE RULER”: “THEOLOGY OF POWER” AND RULING PRACTICE OF EMPEROR CHARLES IV (OB. 1378)

Charles IV introduced himself as *the wise ruler*. This self-identification allowed to build a considerable integration power. The position of the king, ruling over the estates, corresponded to the function of the highest judge, which was the apex of Charles's vision of power. He based his position on judicial power bestowed upon him by God and on voluntary submission to canon law. The king used public references to the virtues of humility and gentleness as a political principle. In order to gain the acceptance of such a role of the king, he referred to the medieval theory of soul and vices, and he utilized the existing theological standards. However, he formulated his own identity of a ruler as it suited his ambition. His concept of power was based on the recognized religious standards, but its consistent realization meant a new quality.

Charles IV tried to exercise his role of a judge and ruler at the level of perception of scholars, which lead to evident problems. The circle of the learned clergymen was well-known to the court and the knightly estate, but the theological argumentation did not appeal to them. The problem of approving such a strategy of governing the country, just like the question of accepting the written law, depended largely on the degree of education of the subjects, which was a weak point in the monarchy of Charles IV.

Key words: Emperor Charles IV, the House of Luxembourg, the Wise Ruler – Emperor Charles IV's concept of governance and its realisation

Słowa kluczowe: cesarz Karol IV, Luksemburgowie, Mądry Władca – cesarza Karola IV koncepcja władania i jej realizacja

Do głównych tematów badawczych, zarówno w dziedzinie klasycznej historii politycznej, jak i historii kultury, należą pytania o koncepcję sprawowania władzy, jej legitymizacji oraz strategii prowadzenia mediacji, które są szczególnie obiecujące w przypadku rozważań nad osobą luksemburskiego cesarza Karola IV. Henryk von

Mügelń rozpatruje siłę władcy w formie literackiej refleksji w swoim panegirycznym wierszu *Meide Kranz (Wieniec Dziewicy)*, napisanym ku czci cesarza Karola IV. Władzę normatywną Henryk von Mügelń stawia w rzędzie nauk: cesarz powinien rozstrzygnąć, jako sędzia, spór o pierwszeństwo wśród sztuk, czyli nauk, i potwierdzić rolę cnót. Ale zanim dojdzie do rozstrzygnięcia, należy ocenić władzę sądowniczą cesarza. By odpowiedzieć na trudne pytanie: komu, czy filozofii, czy teologii, należy się pierwszeństwo, cesarz zwraca się najpierw do swojej rady: „a więc radcie mi, szlachetni książęta. Gdyż jeśli nie znajdę właściwego rozstrzygnięcia, to zostanie osłabiona moja zdolność wydawania sądów”¹. Omawiana jest sprawa wielkiej wagi: stosunku do natury i cnót, filozofii i teologii². Jeżeli cesarz nie wyda odpowiedniego wyroku, to jego władza sądownicza zostanie „osłabiona”. Ale książęta odbijają piłeczkę i nie chcą udzielić rady: „udzielenie rady nie ma sensu / sam wyrok cesarza wystarczy”³. Znależenie odpowiedniego rozstrzygnięcia należy jedynie do atrybutów i mądrości panującego. „Ty powinieneś dawać, a nie otrzymywać rady. Wszak Ciebie Bóg i natura stworzyli jako najwyższą rzecz (istotę) na świecie”⁴. W ten sposób książęta z własnej woli rezygnują z prawa do współuczestnictwa w sądzie królewskim. Podporządkowują się tym bardziej autorytetowi Karola, gdyż wartość ich szlachectwa wynika z godności władcy: „Ty jesteś źródłem szlachty / od Ciebie bierze początek cała szlachta”⁵.

Henryk von Mügelń opublikował *Wieniec Dziewicy* dla dworu praskiego w 1355 roku, czyli w tym samym, w którym Karol osiągnął godność cesarza, a szlachta czeska odmówiła swojego poparcia dla *Maiestatis Carolina*, nowego zbioru czeskiego prawa krajowego, zebranego i opracowanego przez Karola⁶. Tym samym szlachta nie

¹ *Darumb mir rat, ir fürsten, fri ab ich das urteil finde nicht, so würd geswechet min gericht.* Zob. *Die kleineren Dichtungen Heinrich von Mügelń*, oprac. K. Stackmann, Berlin 2003, v. 736–738, s. 95; K. Stackmann, *Heinrich von Mügelń* [w:] *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, Bd. 11 (2004²) szp. 633; idem, *Der meide kranz: Das ‚nuwe ticht‘ Heinrichs von Mügelń*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur” 2006, 135, s. 217–239. Zob. także A. Volfing, *Heinrich von Mügelń*, „Der Meide Kranz“ *a commentary*, Tübingen 1997, s. 183–187. Ten przyczynek jest przerobioną wersją tekstu: E. Schlotheuber, *Der weise König. Herrschaftskonzeption und Vermittlungsstrategien Kaiser Karls IV. († 1378)*, „Hémecht. Zeitschrift für Luxemburger Geschichte” 2011, 63/3, s. 265–279.

² Charakterystyka Karola jako reprezentanta porządku boskiego, co Henryk von Mügelń przypisuje cesarzowi, znajduje odzwierciedlenie w rozpatrywanej sprawie: *Diß buch hat ouch geticht meister Heinrich von Mügelń, zu eren den hochgelobten fürsten keiser Karle den vierden, der ein wares heil was des richs, der erden und des meres, ein wirdiges register* [Vorbild], *ein fürste des frides, des rechten und gerechten ein widerfestunge*. Zob. *Die kleineren Dichtungen*, s. 49.

³ Ibidem, v. 748a/b, s. 97.

⁴ *Du geben salt, nicht nehmen rat/ sint dich got und Nature hat /gebut der werlde hochts ding.* Za: ibidem, v. 756–769, s. 96.

⁵ Ibidem, v. 751–752, s. 96.

⁶ M. Stolz, *Heinrichs von Mügelń Fürstenpreis auf Karl IV. Panegyrik, Herrschaftslegitimation, Sprachbewußtsein* [w:] *Literatur im Umkreis des Prager Hofes der Luxemburger: Literatur im Umkreis des Prager Hofes der Luxemburger*, Schweinfurter Kolloquium 1992, hrg. v. J. Heinzle, J. Johnson, G. Vollmann-Profe, Berlin 1994 (Wolfgram-Studien 13), s. 106–114, widzi nagrodę książąt w bezpośredniej łączności z promulgacją prawa czeskiego przez cesarza *Maiestas Carolina*. Zob. E. Schlotheuber, *Die Rolle des Rechts in der Herrschaftsauffassung Kaiser Karls IV.* [w:] *Die Goldene Bulle. Politik – Wahrnehmung – Rezeption*, hrg. v. U. Hohensee, M. Lawo, M. Lindner, M. Menzel,

tylko zadała cesarzowi dotkliwy cios, lecz także podała w wątpliwość jego autorytet jako prawodawcy. Nie było zatem *de facto* mowy o dobrowolnej akceptacji pełni władzy sądowniczej króla. Ukazane w *Wieńcu Dziewicy* stosunki pomiędzy królem a radą odpowiadały jedynie wyobrażeniom Karola o swojej wyjątkowej funkcji sędziego i stosownego zachowania się książąt. W elegancki i jasny sposób utwór wskazywał środowiskom dworskim ich właściwe miejsce w hierarchii władzy.

W *Wieńcu Dziewicy* chodzi o pozycję Karola jako najwyższego sędziego, czemu Henryk von Mügelin poświęcił prolog. Po Bogu i Marii został przywołany władca: „Następnie wzywam króla Karola, prawdziwego przyjaciela Boga. Jego życie zwiastuje, co następuje: On mógłby złamać prawo, ale nie robi tego. Dlatego Bóg Mu powierzył swój prawdziwy sąd, to dlatego dał Mu całą władzę, aby nagrodzić cnotę i ukarać grzechy”⁷. Karol, jak Abraham, jest przyjacielem Boga, *amicus Dei*⁸. Pełnię władzy sądowej otrzymał osobiście od Boga. Jego (Karola) „prawdziwy sąd”, niczym nieuszczipiony autorytet, jest rezultatem sprawowania władzy, ale przede wszystkim wynika z jego dobrowolnej więzi z prawem boskim⁹.

Prawo monarchy do sprawowania rządów, którym w tym wypadku jest król czeski i cesarz rzymsko-niemiecki, wynika zatem z jego roli jako sędziego oraz z rozległości obszaru, na który rozciąga się jego władza¹⁰. Jest godne uwagi, na jakim poziomie abstrakcji toczy się dyskusja, ostatecznie dotycząca stosunków pomiędzy szlachtą a królem.

Nie jest przypadkiem, że Henryk von Mügelin w *Wieńcu Dziewicy* przywołał *artes liberales* jako odpowiednie instancje dla szlachty i króla, cnot i nauk. Cesarz uchodził za dobrze wykształconego. Tilman Elhen von Wolfhagen skonstatował w Kronice Limburskiej: „Tenże Karol był mądry i wielce wykształcony, tak że z mistrzami w Pradze prowadził dysputy i mógł w nich w pełni wyrokować”¹¹. Karol IV, jako jeden z bardzo nielicznych rządzących, opracował własne refleksje o swojej działalności jako władcy¹². Król rzymsko-niemiecki i późniejszy cesarz umieścił w swojej

O. Rader, Berlin 2009 (Berichte und Abhandlungen der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften 12), 2 Bde., Bd. 1, s. 93–141, zwłaszcza s. 163–165.

⁷ *Darnach den waren gotes frünt, / künig Karlen. das sin leben künit / er mochte brechen und enbricht / des gab im got sin war gericht / das er in volle geben mag / der tugende lon und bruches slag.* Zob. *Die kleineren Dichtungen*, v. 63–68, s. 51.

⁸ A. Volfing, *Heinrich von Mügelin*, s. 27.

⁹ W drugiej księdze *Meide Kranz* mówi sprawiedliwość: [„ja jestem honorem cesarza”] *an mich mag nieman werden fri. / ab mensche wol ein fürste si / und er nicht heldet gotes recht, / so ist er jo der stünden knecht. / des keisers ere, das bin ich.* Zob. *Die kleineren Dichtungen*, v. 1560–1563, s. 143. Wspomniane powiązanie z boskim prawem i wolnością (dotyczącą ziemskiej władzy) znajduje odzwierciedlenie w związku cesarskiego honoru i sprawiedliwości.

¹⁰ Ta perspektywa – Karola „jako króla czeskiego z cesarskim autorytetem” – została uchwycona i przebadana jako model argumentacji przez: R. Forst, K. Günther, *Die Herausbildung normativer Ordnungen: Interdisziplinäre Perspektiven, Normative Orders*, Bd. 1, Frankfurt am Main 2011.

¹¹ *Die Limburger Chronik des Tilemann Elhen von Wolfhagen*, opr. A. v. Wyss (MGH Deutsche Chroniken IV, 1), Hannover 1883, s. 30.

¹² *Les autobiographies souveraines. Publications de la Sorbonne*, ed. P. Monnet, J.C. Schmitt, Paris 2012 (Coll. Histoire ancienne et médiévale 113). Zob. też E. Schlothuber, *Die Autobiographie Karls IV. und die mittelalterlichen Vorstellungen vom Menschen am Scheide weg*, „Historische Zeitschrift”

autobiografii kazania, które osobiście przygotował. W ten sposób aspirował do przejęcia kompetencji, które były zarezerwowane dla duchowieństwa. Ale dla szlachty, nasyconej duchem rycerskim, obszar dyskusji o naukach i klerykalizmie nie był w żadnym stopniu ani bliski, ani zrozumiały. Z „regułami gry” wyznaczanymi przez argumentację o charakterze teologiczno-filozoficznym szlachta miała bardzo niewiele wspólnego. Wcześniejsi Luksemburczycy nie przywoływali prawie żadnych naukowo-teologicznych uzasadnień swojego panowania¹³. Henryk VII, dziadek Karola IV, postrzegał swoją królewską i cesarską godność w kategoriach walki o ugruntowanie swoich praw w Rzeszy i odbudowy przywództwa we Włoszech¹⁴. Również Jan Ślepy, król czeski i ojciec Karola IV, wybierał przede wszystkim pola bitew, aby potwierdzić swój prymat nad środowiskiem rycerskim¹⁵. Przymioty Jana Luksemburskiego jako władcy zostały więc odpowiednio przedstawione w literacki sposób przez jego dwór. Francuski kompozytor i poeta Guillaume de Mauchaut przypisał mu w jego ulubionym i szeroko rozpowszechnionym panegiryku *Le Jugement dou Roy de Behaigne*¹⁶ (przed 1342 rokiem) rolę sędziego w konflikcie minnesingerów. Według niego zarówno pod względem teoretycznym, jak i praktycznym król posiadał właściwe kompetencje do rozstrzygnięcia sporów miłosnych. Tylko on, król Jan, był w pełni zapoznany ze wszystkimi wzlotami i upadkami miłości, jej dobrymi i złymi stronami, łzami i skargami – w tym prześcignął nawet Owidiusza¹⁷. Pochwała Jana, który nie był chciwy ani nie stał się niewolnikiem swojego bogactwa, lecz wykorzystywał swoją doczesną własność, by rozślawić swój honor, pokazywała, że ten *dit*

2004, 281, s. 561–591. *Vita Caroli quarti* jest jedyną średniowieczną autobiografią władcy w ścisłym znaczeniu tego słowa, obok całkowicie inaczej potraktowanych wspomnień Jakuba I Argońskiego (zm. 1276), spisanych po katalońsku (*Libre de saviesa o doctrina*), lub łacińskiego traktatu aragońskiego króla Piotra IV *Tractatus de vita, moribus et regimine* (1358). W tym kontekście można jeszcze przywołać *Los castigos e documentos* kastylijskiego króla Sancho IV (zm. 1295), jako moralizująco-filozoficzną rozprawę dla jego syna, Ferdynanda IV.

¹³ Jedynym wyjątkiem jest encyklika koronacyjna powstała w 1312 roku w kręgu Henryka VII, sporządzona w szczególnej sytuacji faktycznej słabości monarchii. *Monumenta Germaniae historica: Legum sectio IV. Constitutiones et acta publica imperatorum et regum*, Bd. 2, hrg. v. L. Weiland, Hannover 1913 (ND 1963), nr 799; M. Heidemann, *Heinrich VII. (1308–1313). Kaiseridee im Spannungsfeld von staufischer Universalherrschaft und frühneuzeitlicher Partikularautonomie*, Warendorf 2008 (Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit, 11), s. 170–183 i 327–340.

¹⁴ Zob. *Vom luxemburgischen Grafen zum europäischen Herrscher. Neue Forschungen zu Heinrich VII.*, hrg. v. E. Widder, W. Krauth, Luxemburg 2008 (Cludem, 23); *Europäische Governance im Spätmittelalter. Heinrich VII. von Luxemburg und die großen Dynastien Europas / Gouvernance européenne au bas moyen âge. Henri VII de Luxembourg et l'Europe des grandes dynasties*, hrg. v. M. Pauly, Tagungsband der 15. Journées Lotharingiennes, 14–17 Oktober 2008, Luxembourg 2010 (Cludem, 27).

¹⁵ Zob. *Johann der Blinde, Graf von Luxemburg, König von Böhmen (1296–1346)*, hrg. v. M. Pauly, Tagungsband des 9es Journées Lotharingiennes 22–26 Oktober 1996, Centre Universitaire de Luxembourg (Cludem 14 / Publications de la Section historique de l'Institut Grand-Ducal de Luxembourg, 115), Luxembourg 1997.

¹⁶ *Guillaume de Mauchaut, Le Jugement Du Roy De Behaigne and Remede De Fortune (Chaucer Library)*, ed. J. Wimsatt, W.W. Kibler, Athens 1988, zwłaszcza v. 1335–1345, s. 127.

¹⁷ *Ibidem*, v. 1324–1357, s. 127: *Sire, et d'Amours / Cognoist il tous les assaus, les estours, / Les biens, les mals, les plaintes, et les plours / Mieux qu'Ovides, qui en sot tous les tours.*

amoureux odpowiadał w pełni dworsko-rycerskiemu systemowi wartości: *N'il ne vit pas com serfs a sa richece, / Ainz ne veelt rien / Fors que l'onneur de tout le bien terrien, / Et est plus liez quant il puet dire: 'Tien'*¹⁸.

Dla panowania Karola IV przywoływany był z kolei inny wzór, przede wszystkim mądrego sędziego Salomona¹⁹. Ale starotestamentowi królowie stanowili tylko jeden z przywoływanych wzorców. Sukces strategii Karola przykrywał fakt, że jego koncepcja władzy – wprawdzie biorąca pod uwagę znane i cenione wzorce – była w rzeczywistości nowością. Zresztą w przyszłości nie znalazła naśladowców i kontynuatorów. Karol IV aspirował do ideału popularnego w epoce „mądrego króla”, który w XIV wieku został na nowo zdefiniowany jako model władcy²⁰. Całe XIV stulecie charakteryzowało się pojawieniem się nowych teorii oraz koncepcji, które po części były reakcją na konflikty rozgrywające się między kurią papieską a dworem cesarskim. Nowe idee były rozpowszechniane przez doradców i literatów, teologów i prawników na dworach książęcych i królewskich. Tutaj zostały w najrozmaitszy sposób spożytkowywane – zastosowano je w praktyce²¹. W tej wielkiej dyskusji cesarz Karol IV rozwinął swoją „teologię władzy”, będąc w trudnej sytuacji politycznej. Aby osiągnąć większą akceptację dla swoich ambicji politycznych, starał się ugruntować swoją władzę na „mądrości i cnocie” na wartościach transcendentnych. W nawiązaniu do „sprawiedliwości Salomona” Luksemburczycy nie byli osamotnieni. Także król Robert neapolitański (zm. 1343) został oceniony w analogicznej kronice dworskiej jako mądry i wykształcony władca – i podobnie jak Karol IV – jako „nowy Salomon”²². Zapewne koncepcja sprawowania władzy Roberta była najbliższa Karolowi IV, tym bardziej, że król Neapolu charakteryzował się nie tylko wykształceniem i mądrością, ale także pobożnością. Podobnie jak Karol IV opublikował *Cronaca di Partenope*, w której zawarł własne kazania, określając tym samym swój stosunek do duchowieństwa²³. Jako „idealny punkt odniesienia” traktowano na dworze praskim francuskiego króla Karola V (*Charles de Sage*)²⁴. Jak mówiono, Ka-

¹⁸ Z punktu widzenia moralności chrześcijańskiej, którą reprezentuje Karol IV, nie była to w żadnej mierze pochwała, tylko raczej ciężar chwały (*vana gloria*).

¹⁹ H. Patze, *„Salomon sedebit super solium meum”. Die Konsistorialrede Papst Clemens VI. anlässlich der Wahl Karls IV.*, „Blätter für Deutsche Landesgeschichte” 1978, 114, s. 1–38. O znaczeniu cesarza Konstatyna jako modelu zob. K. Kubínová, *Karl IV. und die Tradition Konstantins des Großen* [w:] *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im Europäischen Kontext*, hrg. v. J. Fajt, A. Langer, Berlin–München 2009, s. 320–327.

²⁰ A.M. Rodríguez de la Peña, *Los Reyes Sabios. Cultura y poder en la Antigüedad Tardía y la Alta Edad Media*, Madrid 2008.

²¹ J. Miethke, *Wissenschaftliche Politikberatung im Spätmittelalter: die Praxis der scholastischen Theorie* [w:] *Politische Reflexionen in der Welt des späten Mittelalters. Festschrift Jürgen Miethke*, hrg. v. M. Kaufhold, Leiden 2004, s. 337–357.

²² S. Kelly, *The New Solomon: Robert of Naples (1309–1343) and Fourteenth-Century Kingship*, Leiden 2003.

²³ *Cronaca di Partenope (2011) – The ‘Cronaca di Partenope’: An Introduction to and Critical Edition of the First Vernacular History of Naples (c. 1350)*, ed. S. Kelly, Leiden 2011, cap. 75.

²⁴ H. Thomas, *Die Beziehungen Karls IV. zu Frankreich von der Rheuser Wahl im Jahre 1346 bis zum Großen Metzter Hoftag* [w:] *Kaiser Karl IV. 1316–1378. Forschungen über Kaiser und Reich*, hrg. v. H. Patze, Neustadt 1978, s. 165–201.

rol V, podobnie jak obecny cesarz, pokonywał swoich przeciwników raczej sprytem niż brutalną siłą²⁵. Zarówno Robert neapolitański, jak i Karol V uchodzili za *royal strategy* w trudnych sytuacjach – zagrożeni przez konkurentów do tronu, znajdowali w tych chwilach oparcie w tradycyjnym wizerunku „sprawiedliwego władcy”. Do uzasadnienia ich panowania (z Bożej łaski) wykorzystywano przy tym pojęcia „cnoty i mądrości” (*sapientia et virtutes*). Król Robert neapolitański, król francuski Karol V oraz cesarz Karol IV ściągał na swoje dwory uczonych i poetów, byli znani jako mecenasi wspierający sztukę i literaturę, zakładali biblioteki i fundowali różne instytucje kulturalne. Uczeni ze środowisk dworskich pozytywnie oceniali te inicjatywy, jak na przykład Christine de Pisan (*Livre des Faits et Bonnes Moeurs du roi Charles V le Sage*, 1404)²⁶. Jak długo władza była zagrożona przez konkurentów albo pod względem terytorialnym nie odpowiadała aspiracjom monarchów, tak długo rozwijała się „teologia władzy” na bazie „mądrości i cnoty”, wzmacniając osobę króla i jego autorytet²⁷. Ten obraz władzy, który Karol IV usiłował zrealizować w różnoraki sposób, uzyskał swoje zwieńczenie w jego funkcji jako „najwyższego sędziego”. Odniesienia, do których odwoływał się władca, miały charakter nadprzyrodzony. Musiały też zostać bliżej scharakteryzowane potencjalnym odbiorcom. Dla jego koncepcji władzy kluczowe stało się przekonanie negatywnie nastawionych kręgów dworskich do zaakceptowania jego wyobrażenia „właściwego” sposobu sprawowania rządów.

1. KONCEPCJE WŁADZY CESARZA KAROLA IV

Wraz z wstąpieniem na tron Karola IV radykalnie zmienił się „klimat polityczny” na dworze praskim²⁸. Nawet jeżeli objęcie tronu czeskiego po ojcu nastąpiło bez przeszkód, to faktyczna władza oraz terytorialny zasięg rządów nowego króla były początkowo ograniczone. Zamki i domeny królewskie znajdowały się po części w rękach szlachty, a finansowanie niezbędnych wypraw w celu ugruntowania praw królewskich wymagało dalszego zadłużania się. Wyższa szlachta czeska miała niemal nieograniczony wpływ na wymiar sprawiedliwości. Dlatego też swoją praktykę sprawowania rządów opisał Karol IV w przedmowie (*prooemium*) *Maiestas Carolina* jako rezultat kompromisów. Autorytet królewski został zmuszony, pod groźbą

²⁵ J. Lemaire, *Les visions de la vie de cour dans la littérature française de la fin du Moyen Âge*, Brüssel 1994.

²⁶ N. Margolis, *Christine de Pizan, biographe du roi de France: études sur le „Livres des faits et bonnes meurs du sage roi Charles V”*, Paris 2008.

²⁷ I. Rosario, *Art and Propaganda. Charles IV. of Bohemia (1346–1378)*, Woodbridge 2000; D. Russo, *Les modes de représentation du pouvoir en Europe dans l'iconographie du XIVe siècle* [w:] *Représentation, pouvoir et royauté à la fin du moyen âge*, ed. J. Blanchard, Paris 1995, s. 177–198.

²⁸ Zob. E. Schlotheuber, *Der Ausbau Prags zur Residenzstadt und die Herrschaftskonzeption Karls IV.* [w:] *Prag und die großen Kulturzentren von Europa in der Zeit der Luxemburger (1310–1437). Prague and the Great Cultural Centres of Europe in the Luxembourg Era (1310–1437)*, ed. M. Jarošová, J. Kuthan, S. Scholz, Prag 2009, s. 601–621.

utraty swojego dostojęstwa, do roztrwonienie znacznych sum pieniędzy na rzecz baronów, aby ci zachowywali pokój, ponieważ inaczej niemożliwy był dla niego dostęp do zamków królewskich i tym samym wpływanie na wymiar sprawiedliwości. Była to zła polityka, podkopująca własny autorytet, choćby z tego powodu, że pieniądze uzyskane z dóbr królewskich były w rzeczywistości stracone. Wobec zakorzenionych już fatalnych stosunków – *tam gravem pestem* – nie mógł on wykorzystać miecza sprawiedliwości ani też przyjść z odpowiednią pomocą poszkodowanym²⁹. Wszelkie dalsze następstwa, w tym prosperity gospodarza i stan samego królestwa, zależne były od przeforsowania pokojowych i sprawiedliwych zasad sprawowania władzy oraz wymiaru sprawiedliwości. Według Karola panujące stosunki polityczne przyczyniały się w dużym stopniu do militarystyki szlachty i rozstrzygania sporów siłą. Zaprowadzenie pokoju było tym samym wyzwaniem dla autorytetu królewskiego, który zakwestionował „prawa” szlachty do tworzenia konkurencyjnego (po-królewskiego) systemu władzy. Odzyskanie zamków królewskich i związanych z nimi praw wymierzania sprawiedliwości od początku połączyło Luksemburczyków z ideą „zmiany władzy” i próbą częściowego przeobrażenia systemu wartości społeczeństwa szlacheckiego³⁰. Istniejące konflikty nie miały się kończyć w rezultacie pojedynków staczanych na turniejach lub jako skutek zbrojnych sporów, ale w wyniku mediacji lub rozstrzygnięć sądowych. Aby do tego doprowadzić, krewcy czescy baronowie musieli jednak uznać królewską władzę sadowniczą i rolę monarchy jako najwyższego sędziego. Służyć temu miało sakralizowanie tej sfery władzy.

Ostatecznie Karol IV reprezentował normy i pojęcia, które współczesnym kojarzyły się raczej ze światem wartości duchowieństwa: wykształcenie i dobrowolne zobowiązania powstałe na bazie chrześcijańskiej moralności i prawa. Karol musiał rozpropagować własny system wartości i wyobrażeń, by zyskać akceptację ze strony świeckiego społeczeństwa i wzmocnić tendencje integracyjne na swoim dworze. Jego przedsięwzięcie było bardzo ambitne. Miało na celu sprawienie, by szlachta zdolna zaakceptować i przyjąć za swój wzór monarchę niewojowniczego, ale za to wykształconego i bliskiego ideom klerikalnym – *wirdiges magister*, jak to określił Henryk von Mügel³¹. Czescy baronowie musieli mieć świadomość, że w kręgach władzy doszło do poważnego przesunięcia akcentów w sposobie jej sprawowania.

Jak już wspomniano, na sejmie na początku października 1355 roku szlachta odrzuciła nowo sporządzone czeskie prawo krajowe, *Maiestas Carolina*. Związany z tym konflikt był już stary i dotyczył kwestii drażliwych. Jeszcze w 1294 roku Wacław II Przemyślidą podjął próbę spisania czeskiego prawa krajowego i przeforsowa-

²⁹ *Nec dextera regia poterat contra tam gravem pestem libere virgam baiulare iusticie, nec decenti subsidio tam miserandis personis talibus subvenire, dum regiis castris predictis a suo iam demanio abdicatis, quorum tam opportunitate locorum propter ipsorum fortalicia atque situm quam reddituum et proventuum inde solito solvendorum, regalis auctoritas potenti brachio permissioneque solerti tantis dispendiis potuisset occurrere et rigore ut expedit, iustitiam ministrare.* Zob. *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355*, opr. B.U. Hergemöller, München 1995 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, 74), s. 34.

³⁰ E. Schlotheuber, *Die Autobiographie*, s. 561–591.

³¹ Zob. przyp. 2.

nia jego wersji kanonicznej, ale musiał zrezygnować z powodu oporu szlachty³². Jak informuje *Kronika Königssaale*, z powodu lęku przed rosnącą rolą kleru, czescy książęta mieli wówczas storpedować inicjatywę utworzenia uniwersytetu w Pradze przez Wacława II (*generale quarumlibet facultatum studium in Pragensi civitate instaurare decrevit*)³³. Frank Rexroth wskazał, że szlachta za czasów Wacława II z tych samych powodów sprzeciwiła się staraniom króla o podniesienie rangi wykształcenia oraz wprowadzenia w życie prawa pisanego³⁴. Negatywne doświadczenia Przemysławidów nie były lekceważone na dworze Karola IV. Gdy ten monarcha podjął obie ich inicjatywy, to musiał sobie zdawać sprawę z ryzyka niepowodzenia i niebezpieczeństwa utraty własnego autorytetu. Wśród jego przeciwników do najpotężniejszych należeli bracia von Rosenberg z południowych Czech³⁵. Odrzucali oni zainicjowane przez Karola IV spisanie czeskiego prawa krajowego i związane z tym ograniczenie ich dawnych praw³⁶. Rosenbergowie zbuntowali się jawnie przeciw cesarzowi w 1355 roku i wystosowali swoje skargi do elektorów i wolnych miast Rzeszy. Zachował się list napisany do miasta Frankfurt, w którym zostały jasno wyłuszczone powody ich buntu: Karol nie pozwolił im żyć według zasad starego prawa czeskiego, które było drogowskazem dla ich przodków³⁷. Jednak teraz okazało się, że pozycja Karola została w międzyczasie zaakceptowana, zarówno w Czechach, jak i w Rzeszy, i w związku z tym kierowane pod jego adresem zarzuty nie spowodowały zawiąza-

³² *Petri Zittaviensis Cronica Aule Regie [Petra Žitavského Kronika zbraslavská]*, wyd. J. Emler, Prag 1884 (Fontes rerum Bohemicarum, 4), c. 51, s. 3–337, tutaj s. 62 i nast. (*Quomodo rex Wenceslaus in regno suo scriptas leges instaurare decreverit et quomodo a nobilibus suis in hoc impeditus fuerit*). Niestety całkowicie bezkrytyczny jest przyczynek: G. Rautenstrauch, *Eine böhmische Herrscherlegende. Wenzel II. in den Erzählungen des Königssaaler Abtes Petrus von Zittau*, „Zittauer Geschichtsblätter”, 10, 2003, s. 1–7. Zob. ostatnio K. Charvátová, *Václav II.: Král český a polský*, Prag 2007.

³³ *Petri Zittaviensis Cronica Aule Regie*, c. 52 s. 63: (*Quomodo pius rex Wenceslaus generale studium Prage instaurare decreverit et quomodo a suis permissus non fuerit*). Cum igitur orthodoxe fidei statum sine sapientie studio arbitraretur non posse subsistere, generale quarumlibet facultatum studium in Pragensi civitate instaurare decrevit, quatenus ipso procurante studencium argumentosa sedulitas nubium ignorantie a cordibus humanis repelleret et usui universalis ecclesie elucidata scienciarum veritas eorumdem ministerio deserviret. Hec illo cogitante turbantur reprobi et qui honori cleri semper remurmurare consueverant, intus torqueri incipiunt; maledicti profectum siquidem cleri suum estimantes opprobrium occasione inventa quadam vice regem adeunt et simulate providencie pretextu retractare satagunt, quod dissuadere regi nudis sermonibus aliquatenus non presumunt [...].

³⁴ F. Rexroth, *Deutsche Universitätsstiftungen von Prag bis Köln. Die Intentionen des Stifters und die Chancen ihrer Realisierbarkeit im spätmittelalterlichen deutschen Territorialstaat*, Köln 1992 (Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 34), s. 83–90.

³⁵ Szerzej: E. Schlotheuber, *Der Ausbau Prags*, s. 601–621.

³⁶ Między innymi Karol próbuje w *Maiestas Carolina* powstrzymać się od krawego wymierzania sprawiedliwości: *Hac igitur certa constitutione sancimus, auctoritatem omnimodam preter iustitiam personalem, que semper regie dignitati intelligitur reservata, Baronibus nostris regni Bohemie in eorum hominibus et bonis hominum ipsorum sicut antiquissimis temporibus servatam fore comperimus* [...]. B.U. Hergemöller, op.cit., c. 84 s. 182.

³⁷ *Urkundenregesten zur Tätigkeit des deutschen Königs- und Hofgerichts bis 1451*, Bd. 7: *Die Zeit Karls IV. (1355 April–1359)*, hrg. v. F. Battenberg, Köln–Weimar–Wien 1994, nr 144, s. 96: *Quare vos confideret rogamus, quatenus respectu serviciorum nostrorum, que vobis loco et tempore oportunis libenti animo exhibere parati sumus, ipsum d. imperatorem informetis, quod nos iure terre Bohemie, quo omnes predecessores nostri gaudebant, gaudere permittat* [...].

nia się poważniejszej opozycji. Karolowi udało się nie tylko stopniowo ograniczyć wpływ Rosenbergów, lecz także mógł odnieść (z powodu ich upadku) konkretne korzyści finansowe.

Zatem także w przypadku pojedynczych konfliktów w dużym stopniu rozstrzygająca była rola samego władcy. W oczach Karola jego władza sądowa, „większa”, nadana mu przez Boga, stała się z zasadami niepisanej tradycji. Karol IV, w celu wzmocnienia swoich roszczeń, stale przedstawiał swoje inicjatywy prawnicze w kontekście świętej historii oraz nauki o cnotach i obowiązkach. Wstęp do czeskiego prawa krajowego, którego koncepcja przypisywana jest Karolowi IV, wskazuje na zadania władzy doczesnej zaprezentowane w znacznie szerszych ramach idei stworzenia człowieka. Bóg, po grzechu pierworodnym, wyznaczył ludziom władców, aby ci w realiach chciwości (*avaritia*) i innych grzechów pustoszących świat rozwijali pokój i prawo, przewyższając wojny i grabieże. Pytanie o zwierzchność wymiaru sprawiedliwości nie zostało potraktowane jako konkretny problem. Karol odwoływał się do moralności chrześcijańskiej jako niewzruszonej zasady, w której zło zredukowane zostało do nałogu chciwości³⁸. W tym układzie nie było już miejsca dla autonomii sądowej szlachty na bazie tradycji i obyczajów. Jak głosił wstęp do *Maiestas Carolina*, postępującemu upadkowi społeczeństwa zapobiec mógł jedynie nowy zbiór praw, jako odpowiedni „środek leczniczy” (*oportuna remedia*). Potwierdzał przy tym działanie woli boskiej w czynnościach prawodawczych monarchy, dla którego było to najważniejsze prawo i zobowiązanie. Odniesieniem dla sprawiedliwego prawa jest *lex Dei*, prawo Boże, które opiera się zasadzie rozumu (*ratio*) podporządkowanego wartościom etyki chrześcijańskiej (*mores*). Bliski związek między prawem królewskim a prawem bożym unaocznia także mozaika z zachodniego portalu katedry św. Wita, tzw. złotej bramy. W tym portalu przedstawiony został Luksemburczyk wraz z żoną, sprawujący sąd królewski, pod wizerunkiem Chrystusa jako sędziego świata oraz świętych orędowników podczas Sądu Ostatecznego. W sposób poetycki obraz ten oddaje także wstęp do Złotej Bulli Karola IV – w formie arengi, czyli ogólnego uzasadnienia zawartych później norm, został przywołany podstawowy problem: „każde państwo, które się rozpada od wewnątrz, zostanie zniszczone” (*Omne regnum in se ipsum divisum desolabitur*). Argumentację tej tezy przedstawiono w następujący sposób: „Powiedz, dumo, jak zareagowałabyś na rządy Lucyfera, gdybyś nie miała pomocnicy w chwili rozłamu? Powiedz, szatanie, pełen zazdrości, jak wypędziłbyś Adama z raju, gdybyś go nie podburzył przeciw posłuszeństwu? Powiedz, rozpusto, jak zniszczyłabyś Troję, gdybyś nie rozdzieliła Heleny od jej męża? Powiedz, gniewie, jak zniszczyłabyś republikę rzymską, gdybyś nie sprowokował Pompejusza i Juliusza Cezara do bratobójczej wojny?”³⁹. Nie tylko cała historia ludzkości, począwszy od Adama i Ewy,

³⁸ Podobnie w liście do Franciszka Petrarki o „Położeniu w Rzeszy” (Praga 1351): [...] *ad avaricie lupanar prostituta iustitia, pax omnium propulsa de mentibus et lapsa mortalium omnis virtus* [...]. Francesco Petrarca, *Aufrufe zur Errettung Italiens und des Erdkreises. Ausgewählte Briefe. Lateinisch – Deutsch*, hrg. v. B. Widmer, Basel 2001, s. 384.

³⁹ *Dic, Superbia, quomodo in Lucifero regnasses, si divisionem auxiliatricem non habuisses? Dic, Sathan invade, quomodo Adam de paradiso eiecisses, nisi eum ab obediencia divisisses? Dic, Luxuria,*

lecz także przedwieczny upadek Lucyfera zostały przywołane jako rezultat występów: dumy, zazdrości, rozpusty i gniewu, aby tym samym pełniej ukazać rolę cnót. To cnoty miały dowodzić obiektywnej boskiej potrzeby zachowania niepodzielnej władzy zwierzchniej, jako gwarantującej sprawiedliwość. Roszczenia Karola do takiej interpretacji dziejów, z czym spotkamy się jeszcze później, zostały tutaj użyte jako wykładnia strategii działań politycznych.

Dla Luksemburczyków, którzy usiłowali przeforsować własną koncepcję wymierzania sprawiedliwości, jako zewnętrznego wyrazu ich władczego autorytetu, podstawowe znaczenie miało stworzenie własnego sądownictwa. Powołanie go było w rzeczywistości niespotykane. Jako ostatni porwał się na to w początkach XIII wieku wykształcony Hohenstauf, Fryderyk II. Do jego argumentacji nawiązywał następnie Karol IV⁴⁰. Widoczna była instrumentalizacja sądownictwa jako elementu sprawowania władzy oraz związane z tym spisywanie i normowanie przepisów prawnych odpowiadających duchowo nowym czasom. Poprzednik Karola na tronie cesarskim, Ludwik Wittelsbach, kazał swoim wykształconym prawnikom w 1346 roku ułożyć górnobawarskie prawo krajowe⁴¹. Podobnie polski król Kazimierz Wielki zarządził około 1358 roku skodyfikowanie prawa polskiego. Była to próba ograniczenia jurysdykcji szlachty⁴². *Praefatio* Kazimierza podkreślała przy tym jedynie konieczność zaprowadzenia jednolitych wyroków, które dotychczas, w identycznych sprawach, ferowane były w różnorodny sposób (*cause in iudiciis non uniformiter, sed secundum animorum diversitatem, quamvis super uno et eodem facto varie et diversimo deciduntur et diffiniuntur*)⁴³. Tak zwane statuty kazimierzowskie, wraz z reorganizacją najwyższego sądownictwa, były częścią modernizacyjnych działań polskiego króla. W przeciwieństwie do Karola IV udało mu się tę reformę prawną przeprowadzić fak-

quomodo Troyam destruxisses, nisi Helenam a viro suo divisisses? Dic, Ira, quomodo Romanam rempublicam destruxisses, nisi in divisione Pompeum et Iulium septentibus gladiis ad intestina prelia concitasses? Zob. *Die Goldene Bulle vom 10. Januar und 25. Dezember 1356*, opr. W.D. Fritz (MGH Const. 11, 1978–1992) s. 537–633, tutaj s. 45.

⁴⁰ H. Krause, *Kaiserrecht in der Reichskanzlei nach dem Interregnum*, Heidelberg 1952 (Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Kl. 169), s. 64–67; B.U. Hergemöller, op.cit., s. XXI–XXVI.

⁴¹ *Oberbayerisches Landrecht Kaiser Ludwigs des Bayern von 1346. Edition, Übersetzung und juristischer Kommentar*, hrg. v. H. v. Schlosser, I. Schwab, Köln 2000; F.R. Erkens, „Sol iusticie” und „regis regum vicarius”. Ludwig der Bayer als „Priester der Gerechtigkeit”, „Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte”, 66, 2003, s. 795–818.

⁴² E. Mühle, *Die Piasten. Polen im Mittelalter*, München 2011, s. 108–109; S. Gawlas, *Polen – eine Ständegesellschaft an der Peripherie des lateinischen Europa* [w:] *Europa im späten Mittelalter. Politik – Gesellschaft – Kultur*, hrg. v. R. Schwinges, Ch. Hesse, P. Moraw, München 2006 (Historische Zeitschrift. Beiheft, 40), s. 237–262, zwłaszcza s. 247 i nast.; J. Kurtyka, *Das wiedervereinigte Königreich Polen unter Ladislaus Ellenlang (1304/05–1333) und Kasimir dem Großen (1333–1370)* [w:] *Die „Blüte” der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*, hrg. v. M. L. Öwen er, Wiesbaden 2004 (Quellen und Studien, 14), s. 107–142, zwłaszcza s. 123–129.

⁴³ *Statuty Kazimierza Wielkiego*, t. 1: *Statuty małopolskie*, wyd. O. Balzer, Poznań 1947, s. 242; t. 2: *Statuty wielkopolskie*, wyd. L. Łysiak, Warszawa 1982, s. 3: *summum bonum in hac vita est iustitiam colere et unicuique, quod suum est, tribuere, et propter hoc proditur constitutio seu statutum*. Również ta prefacja nie jest użyta w szerszym kontekście, lecz pozostaje w ramach zasadniczego prawodawstwa.

tycznie, w ścisłym współdziałaniu z wybitnymi przedstawicielami szlachty oraz arcybiskupem gnieźnieńskim. Te statuty, podobnie jak *Maiestas Carolina*, były rezultatem połączenia partykularnych praw zwyczajowych z dyspozycjami królewskimi.

2. STRATEGIE MEDIACJI

Podjęta przez Luksemburczyków próba objęcia funkcji najwyższych sędziów kosztem szlachty była początkowo jedynie bardzo ambitnym założeniem. Wszystko sprowadzało się do zaakceptowania monarchy jako mediatora. Karol, osobiście raczej niechętny walce i turniejom, z pewnością nie odpowiadał ideałowi rycerza. Ponieważ nie mógł prawie w ogóle wykorzystać tradycyjnego ideału rycerza do integracji szlachty, był zmuszony, w stopniu o wiele większym niż jego poprzednicy i następcy, do zdominowania przestrzeni publicznej i przeforsowania własnej osobowości jako sposobu identyfikacji skutecznego władcy. Liczne przedsięwzięcia, które podjął przy przebudowie swoich rezydencji, przede wszystkim w Pradze, ale także w Norymberdze, Lauf i Tangermünde, nie mogą być przypisywane jedynie rosnącym potrzebom reprezentacyjnym. W o wiele większym stopniu odpowiadały potrzebie zakorzenienia ceremonialnej i symbolicznej roli cesarza w społeczeństwie, i to za pomocą wszelkich dostępnych środków. Wykorzystano w tym celu architekturę i rzeźbę, obraz i pismo, a nawet koncepcję założonego przez niego praskiego Nowego Miasta. Tej strategii zawdzięczamy także liczne świadectwa pisane, w tym pióra samego Karola oraz autorstwa kręgów zbliżonych do dworu. Ponieważ była to nowa praktyka rządów, król i jego otoczenie uznali, że należy przedstawić i wytłumaczyć własną koncepcję *res publica* z odwołaniem się do tradycji i historii jako prawdziwych i właściwych. Kręgi bliskie władcy wykorzystywały w tym celu starotestamentowy wzór „mądrego prawodawcy Salomona” aż do śmierci cesarza. Arcybiskup w swojej mowie pogrzebowej jasno nawiązał do tej postaci: panowanie Karola było jeszcze mądrzejsze niż Salomona, gdyż „Salomon walczył, wykorzystując mądrość”, natomiast Karol „zabezpieczył pokój dzięki swojej mądrości bez wojen”⁴⁴.

Cesarz był nadzwyczaj skuteczny w forsowaniu swojej wizji władcy na polu ceremonialnym oraz publiczno-reprezentacyjnym⁴⁵. Sakralne uświęcenie swojej osoby oraz dynastii było dlatego rozstrzygające, że Karol podkreślał zasadniczą różnicę pozycji zajmowanych przez króla i szlachtę. Od szlachty dzieliło go przede wszystkim wyłączne prawo sprawowania najwyższego sądownictwa, które monarcha otrzymał ostatecz-

⁴⁴ *Ille* [sc. Salomon] *sapiencia bellabat, iste* [sc. Karl] *sapiencia sine bellis pacem firmabat*. Zob. *Sermo factus per dominum Johannem archiepiscopum Pragensem post mortem imperatoris Caroli IV*, opr. J. Emler, Prag 1882 (Fontes Rerum Bohemicarum, 3), s. 423–432, zwłaszcza s. 427. Zob. też H. Patze, „*Salomon sedebit super solium meum*”. Mowa konsystorska papieża Klemensa VI odnośnie wyboru Karola IV, «*Blätter für deutsche Landesgeschichte*» 114, 1978, s. 1–38.

⁴⁵ Jak wskazał Robert Suckale, udało mu się przedstawić swój własny wizerunek jako nowy model-archetyp władcy: R. Suckale, *Die Porträts Kaiser Karl IV. als Bedeutungsträger* [w:] *Das Porträt vor der Erfindung des Porträts*, wyd. M. Büchsel, P. Schmidt, Mainz 2003, s. 191–204.

nie od Boga. W interpretacji Karola godność królewska i władza cesarska różniły się jakościowo od władzy sprawowanej przez szlachtę, nie mogły też być porównywalne. Jeżeli Karol był w stanie sprawować swoją funkcję w przekonujący sposób, to zanikała tym samym konieczność występowania w charakterze „pierwszego rycerza”, który miałby prześcignąć szlachtę w odwadze podczas walk, i charakterze minnesingera.

Sakralizacja własnej osoby i całej dynastii rozciągnęła się na kolejne obszary władzy Luksemburczyków. Tym można tłumaczyć ich wpływ na ostateczny kształt miejsc rezydencjalnych oraz zamków. Dla Karola typową formą działalności budowlanej oraz mecenatu artystycznego była religijna interpretacja miejsc, zarówno sakralnych, jak i świeckich, za pomocą środków określanych mianem *memoria*. W rezydencjach tego władcy namalowane drzewa genealogiczne Przemyślidów i Luksemburczyków odzwierciedlały specyficzny kontekst jego rządów⁴⁶. Zamki królewskie stały się miejscami upamiętniającymi początki Królestwa Czech, podobnie jak początki Luksemburczyków. Ci ostatni, wraz z Janem Luksemburskim, wpisali się w historię Czech, łącząc dwie różne tradycje i dwie historie. Karol IV konsekwentnie wykorzystywał te możliwości. Przykładem tego może być założenie nowego chóru katedry świętego Wita w Pradze, który stał się miejscem pamięci jego królewskich poprzedników, interpretowanym jako przestrzeń władców ściśle związana z pojęciem *memoria*. Nie bacząc na koszty, została na nowo przygotowana także przestrzeń poświęcona czeskim świętym: Witowi, Wojciechowi i Waclawowi. To świadome odwołanie się Karola IV do przeszłości świadczyło o jego nowym podejściu do tradycji. Pamięć o świętych patronach miała zostać ugruntowana w świadomości publicznej. Karol, poprzez fundacje relikwiarzy i ołtarzy w katedrze św. Wita, stworzył ramy dla inscenizacji tego, co Paul Crossley nazwał „jego [Karola] świętą rodziną” – *his saintly familia*⁴⁷. Przede wszystkim kaplica św. Waclawa oraz przez Karola osobiście stworzone Oficjum pozwalają rozpoznać, że te fundacje, pokazujące rolę przeszłości, należało rozumieć także jako zobowiązanie na przyszłość⁴⁸. Przmioty, które Karol przypisał świętemu Waclawowi, pozwalają dobrze zidentyfikować preferowany przez niego wzorzec osobowy⁴⁹. Zmarły w 935 roku Waclaw był piśmienny i dobrze obeznany w Starym i Nowym Testamencie. Jego wykształcenie umożliwiał mu głoszenie własnych kazań swojemu ludowi⁵⁰ – była to kompetencja, którą posiadał także

⁴⁶ Zob. ostatnio J. Fajt, *Kunst als Herrschaftsinstrument*.

⁴⁷ P. Crossley, *The Politics of Representation: The Architecture of Charles IV of Bohemia* [w:] *Courts and Regions in Medieval Europe*, wyd. S. Jones, Woodbridge 2000, s. 99–172, zwłaszcza s. 168.

⁴⁸ *Hystoria nova de sancto Wenceslao [...] per dominum Karolum, imperatorem Romanorum, regem Bohemiae compilata*. Zob. *Die St. Wenzelslegende Kaiser Karls IV.*, hrg. v. A. Blaschka, Prag 1934 (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte), s. 64.

⁴⁹ J. Žemlická, *Svatý Václav jako věčný kníže „Cechu”* [w:] *Svatý Václav. Na památku 1100. Výročí narození knížete Václava Svatého*, Prag 2010, s. 211–220; zgodnie z tym Waclaw w tradycyjnych przedstawieniach pozostawał raczej wiecznym i nieśmiertelnym księciem Czech niż panem i władcą „rodziny świętego Waclawa”. Zob. Wenzel, *Die Landespatrone der böhmischen Länder: Geschichte, Verehrung, Gegenwart*, hrg. v. S. Samerski, Paderborn 2009, s. 243–262.

⁵⁰ *Die St. Wenzelslegende Kaiser Karls IV.*, s. 65: *Nam ex predicatione sua illuminata est patria Boemorum. [...] Non palliabat veritatem fidei christiane, sed palam predicabat, oracionibus, vigiliis et aliis piis operibus semper intentus et humilis super omnes coetaneos suos.*

Karol IV. Karol w swojej autobiografii *Vita Caroli* podkreślał tę nietypową zdolność świeckich książąt i zamieścił trzy własne pełne teksty wykładni Biblii⁵¹. Arcybiskup Jan von Jenstein w swojej mowie pogrzebowej nazwał cesarza uczonym, który interpretował psalterz jak magister teologii i sam przygotowywał kazania⁵². Kazania monarchy odgrywały zatem w percepcji cesarza rolę centralną i w nich kulminowały się przymioty mądrego i pobożnego władcy. Ta autostylizacja umożliwiała Karolowi publiczne okazywanie pokory (jako wyrazu więzi z prawem boskim), *caritas* i miłosierdzia jako środków działania politycznego⁵³. Mowa świętego Wacława była *mellifluus*⁵⁴ – niczym miód płynący z ust, tak jak kazania wielkiego cystersa Bernarda z Clairvaux. Podobnie kanclerz Jan von Neumarkt określał sposób wypowiedziania się Karola słowami zaczerpniętymi ze Starego Testamentu, *sermo vivus*, jako mowę, która „słodziła i koła uszy i kierowała wolę na czynienie dobra”⁵⁵. Karola i Wacława łączyło zatem osobiste przekonanie i umiejętność wykorzystywania siły mowy. W razie zagrożenia wojennego święty Wacław nie sięgał po broń, lecz szukał możliwości rokowań. Zagrożeniu wojskowemu ze strony wroga przeciwstawiał się środkami dyplomatycznymi i propozycją stoczenia pojedynku przez władców, aby nie dopuścić do zbędnego rozlewu krwi. Jego przeciwnik poddał się jeszcze przed rozpoczęciem walki, gdy anioł uwiarygodnił księcia Wacława jako wybrańca Boga. Wacław jednak zrezygnował ze swoich praw zwycięzcy w akcie samoograniczenia się: „Wracaj z powrotem do swojego kraju i ciesz się jego posiadaniem. Ja nie pragnę twojego państwa”⁵⁶. Przywiązywał wielką wagę do modlitwy, spędzając na niej noce i ryzykując spóźnienie na spotkania książąt z cesarzem. Do tej praktyki nawiązywał Karol, określając w swojej autobiografii modlitwę wręcz jako ratującą życie. Głęboka pobożność księcia została w żywocie św. Wacława oceniona wyżej niż zabiegi o ziemskie zaszczyty i doprowadziła ostatecznie do pozyskania cennych relikwii św. Wita⁵⁷. Ta scena, w której dwaj aniołowie towarzyszą spóźnionemu Wacławowi na spotkanie z cesarzem, a ich pojawienie się nie tylko uśmierzyło grożący mu gniew cesarza, lecz

⁵¹ *Vie de Charles IV de Luxembourg*, wyd. P. Monnet, J.-C. Schmitt, Paris 2010.

⁵² *Quinto ipse habuit spiritum sciencie. Nam ut bene notum est, ita doctus fuit, quod sciens et magister in theologia putaretur. Nam psalterium in aliquibus locis pulcherrime exposuit, similiter ewangelium et oraciones et alia magistralia similiter componebat, sepius cum magistris, doctoribus et aliis scientificis conferebat disputando.* Zob. J. Emler, op.cit., s. 427.

⁵³ Kwestię pobożności jako części koncepcji władzy Karola IV opracował M. Bauch, *Öffentliche Frömmigkeit und Demut des Herrschers als Form politischer Kommunikation: Karl IV. und seine Italienaufenthalte als Beispiel*, „Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken”, 87, 2007, s. 109–138. O problemie szczególnej pozycji cesarzy późnoantycznych w kwestiach religii: zob. H. Leppin, *Von Constantin dem Großen zu Theodosius II. Das christliche Kaisertum bei den Kirchenhistorikern Socrates, sozomenus und Theodoret*, Göttingen 1996 (Hypomnemata 110), s. 197–201.

⁵⁴ A. Blaschka, op.cit., s. 65 (*ex mellifluo ore eius*).

⁵⁵ *Briefe Johannes von Neumarkt*, wyd. P. Piur, Berlin 1937 (Vom Mittelalter zur Reformation 8), nr 48, s. 79: *Vivus est sermo tuus* (Hebr. 4, 12), *Caesar invicte. Etenim e beato quodam divinitatis fonte saturiens [...], aures dulcorat et lenit, voluntatem dirigit, inflamat affectum [...]*.

⁵⁶ A. Blaschka, op.cit., s. 67: *Remcare in propria et contentus esto tuis. Tua autem non desidero; vade in pace.*

⁵⁷ Ibidem, s. 68.

także doprowadziło do ofiarowania mu relikwii, została uwieczniona w kaplicy św. Wacława w katedrze praskiej przez Piotra Parlera (zm. 1399)⁵⁸. Według żywota św. Wacława książę wybudował katedrę poświęconą św. Witowi nad miejscem złożenia jego relikwii. Starania o podniesienie katedry do rangi archikatedry były właśnie prowadzone. Główny temat żywota stanowił nawiązanie do słów świętego Wacława, który wydał następujące polecenie swojemu sekretarzowi: „Włóż swoje stopy w ślady pozostawione przez moje”⁵⁹. Święty Wacław pokazuje właściwą drogę, jego ślady stóp, *vestigia*, były rozstrzygające dla stworzenia nowego porządku w przyszłości. Tak powiązane wątki, od budujących początków w przeszłości aż po teraźniejszość, stały się centralnym problemem mowy pogrzebowej Karola IV. Zmarły cesarz został ukazany jako zobowiązujący wzór i przykład. Arcybiskup praski w swojej mowie skierowanej do czeskich elit wzywał do zastąpienia żałoby ufnością i wstępowania w ślady zmarłego władcy: *defunctus est miles Christi, exemplum vobis dedit, ut et vos sequamini vestigia penitentis*⁶⁰. Autorytet monarchy i publicznie okazywana pokora pojawiają się tutaj jak dwie strony medalu. Pokora została w tym kontekście przywołana do przedstawienia wzorca Karola jako *miles Christi*. Wraz z publiczną i liturgiczną obecnością świętych stworzył sobie Karol własną przestrzeń działania. Maksymy i normy prawne tego władcy, zabarwione elementem religijnym, były autoryzowane przez życie i czyny świętych. Karol zainscenizował przestrzeń tradycji poprzez budowę nowej katedry św. Wita i wiele innych fundacji religijnych. Jego wyobrażenia monarszego porządku i systemu wartości zostały wzmocnione zarówno wizualnie, jak i w sposób liturgiczny.

Nie tylko jednak fundacje sakralne, lecz także inwestycje świeckie zostały wciągnięte w wymowny system zobowiązań wobec Boga, świętych oraz społeczności, *res publica*. Ich sakralizacja służyła w pierwszej linii jako zabezpieczenie przed ewentualną agresją. Liczne przedstawienia świętych chroniły i wzmacniały miejscowości należące do króla. Święci mieli pieczę nad sprawiedliwą władzą, miastami i rezydencjami, także *in absentia regis*. Luksemburczycy znakomicie wykorzystywali te ogólnie uznane wizerunki, żeby przeforsować własną wizję urzędu i godności królewskiej. Bliscy dworu kronikarze podnosili centralne znaczenie pokoju dla praktyki sprawowania rządów przez Karola, co nie należało do typowych przedmiotów ówczesnych władców. Jak już wspomniano, ojciec cesarza Jan Luksemburski traktował wyprawy wojenne jako główny sposób sprawowania władzy. Karol, w przeciwieństwie do niego, zadowalał się tymi sferami władzy, w których mógł zastosować swoje wyobrażenie *res publica* jako właściwego porządku. Współcześni pojmowali tę cechę jego rządów jako nową orientację polityczną. Czescy kronikarze nie przedstawiali podkreślać, jak dużo kosztowały królestwo wyprawy wojenne Jana Luksemburskiego. Jeden z nich, Franciszek z Pragi, którego Karol IV zaangażował do spisania dziejów Czech, pozwolił sobie na zawarcie krytycznych uwag w opisie rabunku

⁵⁸ Michael Viktor Schwarz postawił tezę, że figura św. Wacława dłuta Petera Parlera znajdowała się pierwotnie nie nad ołtarzem kaplicy, lecz ponad wejściem do niej; jego argumentacja nie jest jednak przekonująca. V.M. Schwarz, *Wenzel in der Welt* [w:] *Kunst als Herrschaftsinstrument*, s. 184–192.

⁵⁹ A. Blaschka, op.cit., s. 69: *Pone pedes tuos in vestigiis pedum meorum* [...].

⁶⁰ J. Emler, *Sermo factus*, s. 54.

srebrnych figur świętych z sarkofagu św. Wacława, które król Jan zastawił swoim wierzycielom, aby opłacić długi wojenne⁶¹. Franciszek z Pragi charakteryzował Jana Luksemburskiego jako „człowieka uderzonego zewnętrzną i wewnętrzną ślepotą” (*interiori et exteriori homine extitit excecatus*). Prowadziło to do uzasadnienia tezy, że zmusił on swojego syna Karola do uczestnictwa w wojnie oraz do zebrania pieniędzy poprzez nałożenie podatków i innych danin, które zostały roztrwonione na wojny w Rzeszy i we Francji⁶². Krytyka Jana Luksemburskiego staje się tym dotkliwsza, gdy porówna się ją z przytoczonym przez Karola w swojej autobiografii *passusem* o zdolności widzenia „wewnętrznymi” oczami, które jako jedyne służą poznaniu wiedzy i w związku z tym politycznej mądrości⁶³. Franciszek z Pragi przypisuje tym samym Janowi podstawową nieumiejętność kierowania dobrem publicznym (*res publica*). Te wyobrażenia były w Pradze najwyraźniej ważnym elementem dyskursu dworskiego. Także Henryk von Mügelin nawiązał do niego w drugiej części *Wieńca Dziewicy*, gdzie odbywa się swoista gra książęca. Cnoty zwracają się w niej do książąt w retoryczny sposób: „Cnoty wypełniają ciebie, gdy sam się w nich ćwiczysz. Książę, który nie zna żadnych cnot, jest zarazem ślepy: wprawdzie posiada oczy, ale jest niezdolny do rozróżniania kolorów”⁶⁴. Jest godne podkreślenia, jak otoczenie królewskie zdołało przejąć sposób myślenia i system wartości Karola IV. *Familiares* postępowali zatem śladami cesarskich stóp (*vestigia*) i umożliwiali, jako środowisko dworskie, wprowadzenie w życie politycznych poglądów cesarza.

Karol IV był świadomy, że dla jego baronów i rycerzy spisana po łacinie tradycja i forsowane przez niego wartości pozostaną najprawdopodobniej obce. Rozpowszechnienie bliskich mu pojęć było w pewnym stopniu związane z poziomem wykształcenia. Luksemburczycy na wiele sposobów starali się podnieść wartość wykształcenia i zabiegali o upowszechnienie umiejętności czytania i pisania wśród szlachty⁶⁵. W tym kontekście należy rozpatrywać zarówno 31 rozdział Złotej Bulli, w którym sugerowano zapoznanie synów książęcych z językami obcymi, jak

⁶¹ *Chronia Francisci Pragensis*, wyd. J. Zachová, Praha 1997 (Fontes rerum Bohemicarum. Series nova, 1), lib. 3 c. 10, 164: *Eodem anno rex Boemie sub pretextu cuiusdam necessitatis opus magnum et multum commendabile pro sarcofago et ornamento sepulchri sancti Wenceslay martiris in castro Pragensi multis laboribus inchoatum et aptatum intercipit et impedivit, ipse namque rex immemor salutis anime ymagines apostolorum magnas et sumptuosas et aliorum sanctorum ex argento multum artificialiter factas, ad ipsorum effigiem plerumque totaliter iam deductas spoliat, eciam ecclesiam rapit et tollit et suis creditoribus obligavit et eas amplius non liberavit, unde ipse non dilexit honorem patroni celestis tanquam verus terrestris patronus, sed hec egit malo spiritu ductus et quasi tyrannus.*

⁶² *Ibidem*, lib. 3 c. 13, s. 172: *Eodem anno rex Boemie totaliter fuit virtute visiva privatus, qui quidem interiori et exteriori homine extitit excecatus, quia licet sic a Deo fuisset plagatus, tamen non desit acta iniqua operari. Et per hoc spiritualiter liquet cecitas interioris hominis dicti regis. Nam pluries visus est inducere filium suum primogenitum ad opera nepharia et iniqua, et quia erat variis imbutus virtutibus, ei nequaquam voluit assensum prebere, quam ob rem ipsum multipharie afflixit increpando, maledicendo, persequendo, magnis debitis obligando, demum morti exponendo, nam crebrius ipsum ad diversas terras direxit ad bellandum contra fortissimos inimicos [...].*

⁶³ Zob. E. Schlotheuber, *Die Autobiographie*, s. 573.

⁶⁴ *Der fürste, der nicht tugent hat, / recht sam ein blindes ouge stat. Es heift oug und doch nicht kann / der farben underscheit verstan.* Zob. *Die kleineren Dichtungen*, v. 1701–1704, s. 151.

⁶⁵ E. Schlotheuber, *Die Rolle des Rechts*, s. 147–160.

i założenie uniwersytetu praskiego w 1348 roku. W największym stopniu znaczenie oświaty z punktu widzenia państwa naświetlał list wprowadzający (wstęp) cesarza do kroniki swojego kapelana i doradcy, franciszkanina Giovanniego da Marignolli: „Mądry przywódca (*prudens rector*) służy swojemu ludowi, by żyć w pokoju. Wzorując się na Dawidzie, najsprawiedliwszym z królów, rozmyśla on, cesarz Karol, dzień i noc nad tym i rozpatruje nieustannie kwestię, w jaki sposób można by zachęcić przywódców spraw państwowych i wojskowych do zainteresowania się słowem pisanym (*ad literarum studia*)”⁶⁶. Na znaczenie „cnoty i edukacji” wskazywał także *Wieniec Dziewicy*. Karl Stackmann w 2006 roku podsumował podstawowe tezy utworu: nauki i cnoty przypadły ludziom nie w charakterze darów natury, lecz zostały pozyskane w rezultacie dobrowolnej decyzji. „Tak widziane nauki i cnoty nabierały w publicznych wystąpieniach pod adresem książąt swojego właściwego sensu. Poeumat zawierał apel o charakterze moralizatorskim, który miał na celu przedstawienie człowiekowi właściwej orientacji co do funkcjonowania władzy. Mógł on i powinien wykorzystać wolną wolę do rozwoju swoich możliwości postrzegania, a ponadto w praktyce przestrzegać nakazów cnoty”⁶⁷.

Można jednak słusznie powątpiewać co do możliwości osiągnięcia sukcesu tak ambitnie postawionego celu. Dlaczego książęta mieliby się zainteresować wykształceniem, skoro odnosili sukcesy za pomocą miecza, a znaczną część swojej władzy dobrowolnie oddać na rzecz suwerena? *Maiestas Carolina* nie została uznana przez panów czeskich także później. Karol opierał się z tego powodu przede wszystkim na duchowieństwie, któremu oferował możliwości awansu dzięki niezliczonym fundacjom religijnym. Ostatecznie także szlachta czeska zaakceptowała Karola w charakterze władcy. Reprezentacyjne i ceremonialne formy jego politycznej działalności zostały uznane za styl dworski w Czechach i w Rzeszy. Wiele lat później, w 1397 roku, list baronów czeskich niezadowolonych ze sposobu sprawowania władzy przez Wacława IV rozpoczynał się słowami: „dlaczego Wasza Królewska Mość nie wchodzi w ślady stóp Waszego niezwyciężonego Ojca?”⁶⁸.

⁶⁶ Johannes von Marignola, *Chronik (Kronika Marignolova)*, wyd. J. Emler, Praha 1882 (Fontes rerum Bohemicarum, 3), s. 487–604, tutaj s. 492: *Ad dandam scientiam plebi eius et dirigendos pedes morum in viam pacis et felicitatis eterne. Tunc enim rem publicam constat esse felicem, quando rectores prudentes esse constituit vel vacare prudentie*. Sformułowanie *constat felicem esse rem publicam* pochodzi pierwotnie od Kasjodora, *Variarum libri XII*, lib. VI, 1 (*Formula illustratus vacantis*), ale ten rzadko spotykany cytat został prawdopodobnie zaczerpnięty ze zbioru przysłów. *Nos igitur divina prudencia super speculum imperialis culminis ac rex Boemie constitutus ab eo exemplo David, iustissimi regis, die noctuque in lege domini meditante vigilamus attentius et sollicita mente revolvimus, qualiter nostre rei publice utriusque milicie rectores ad literarum studia provocemus, ut ipsam pacis tempore ac eciam bellorum non solum armis bellicis decoratam, verum eciam prudencia et bonis moribus exemplo maiorum studeamus esse armatam*. O toposie o bezsenności władcy, który nie zasypia z powodu działalności na rzecz swoich poddanych, zob. Ch. Reinle, *Herrschaft durch Performanz? Zum Einsatz und zur Beurteilung performativer Akte im Verhältnis zwischen Fürsten und Untertanen im Spätmittelalter*, „Historisches Jahrbuch”, 126, 2006, s. 25–64, zwłaszcza s. 47 i nast.

⁶⁷ K. Stackmann, op.cit., s. 231.

⁶⁸ *Cur non imitatus estis invictissimi genitoris vestri Karoli vestigia?* F. Palacký, *Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf die böhmische Geschichte. Nebst Beilagen. Ein Quellenbeitrag zur*

Karol IV usiłował w miarę możliwości uniknąć odkrycia swoich kart wobec szlachty. Przedstawiał się raczej jako *mądry król*, która to samoidentyfikacja władcy rozwinęła znaczną siłę integracyjną. Pozycja króla, władającego ponad stanami, odpowiadała funkcji najwyższego sędziego, w której to kulminowała jego wizja władzy. Karol opierał swoją wyjątkową pozycję na odwołaniu się do władzy sądowej nadanej mu przez Boga i na dobrowolnemu podporządkowaniu się prawu bożemu. Publiczne odwoływanie się do wartości pokory oraz łagodności zostało przez niego wykorzystane jako zasada polityczna. Luksemburczyk, w celu uzyskania akceptacji takiej roli władcy, powoływał się na średniowieczną naukę o duszy i przywarach⁶⁹ i wykorzystywał istniejące wzorce teologiczne. Karol IV sformułował jednak własną tożsamość władcy, przykrojoną do jego ambicji, którą wyartykułował w swojej autobiografii i rozpowszechniał we wszystkich mediach będących do jego dyspozycji. Jego koncepcja władzy opierała się na od dawna uznanych wzorcach religijnych, ale jej konsekwentna i systematyczna realizacja oznaczała nową wartość, której nie można było lekceważyć.

Karol IV swoją funkcję sędziego i władcy usiłował sprawować na poziomie percepcji uczonych, co prowadziło do oczywistych trudności. Środowisko uczonych duchownych było wprawdzie dobrze znane sferom dworsko-rycerskim, ale teologiczna argumentacja nie przemawiała do nich. Pytanie o akceptację takiej strategii rządzenia państwem, podobnie jak kwestia uznania prawa spisanego, były w dużym stopniu zależne od stopnia wykształcenia poddanych. A to, z czego dobrze zdajemy sobie sprawę, pozostawało słabym punktem monarchii Karola IV.

Z niemieckiego przetłumaczył: Michał Baczkowski

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Balzer O. (red.), *Statuty Kazimierza Wielkiego, t. 1: Statuty małopolskie*, Poznań 1947.
 Blaschka A. (ed.), *Hystoria nova de sancto Wenceslao [...] per dominum Karolum, imperatorum Romanorum, regem Bohemiae compilata*. Zob. *Die St. Wenzelslegende Kaiser Karls IV*, Prag 1934 (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte).
 Emler J. (hrg.), *Johannes von Marignola, Chronik, (Kronika Marignolova)*, Praha 1882 (Fontes rerum Bohemicarum, 3).

Geschichte Böhmens und der Nachbarländer im XIII, XIV und XV Jahrhundert, t. 1–2, Praha 1842–1847, t. 2, nr 110, 102 (1397).

⁶⁹ R. Jehl, *Die Geschichte des Lasterschemas und seiner Funktion. Von der Väterzeit bis zur karolingischen Erneuerung*, „Franziskanische Studien”, 64, 1982, s. 261–359. Zob. także E. Schlotheuber, *Persönlichkeitsdarstellung und mittelalterliche Morallehre. Das Leben Erzbischof Adalberts in der Beschreibung Adams von Bremen*, „Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters”, 59, 2004, s. 495–549, tutaj s. 508–528.

- Emler J. (ed.), *Petri Zittaviensis Cronica Aule Regie [Petra Žitavského Kronika zbraslavská]*, Prag 1884 (Fontes rerum Bohemicarum, 4), c. 51.
- Emler J. (ed.), *Sermo factus per dominum Johannem archiepiscopum Pragensem post mortem imperatoris Caroli IV*, Prag 1882 (Fontes Rerum Bohemicarum, 3).
- Fritz W.D. (hrg.), *Die Goldene Bulle vom 10. Januar und 25. Dezember 1356* (MGH Const. 11, 1978–1992).
- Hergemöller B.U. (hrg.), *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355*, München 1995 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, 74).
- Lysiak L. (red.), t. 2: *Statuty wielkopolskie*, Warszawa 1982.
- Piur P. (hrg.), *Briefe Johans von Neumarkt*, Berlin 1937 (Vom Mittelalter zur Reformation 8), nr 48.
- Wyss v. A. (hrg.), *Die Limburger Chronik des Tilemann Elhen von Wolfhagen* (MGH Deutsche Chroniken IV, 1), Hannover 1883.
- Zachová J. (ed.), *Chronia Francisci Pragensis*, Praha 1997 (Fontes rerum Bohemicarum. Series nova, 1), lib. 3 c. 10.

Książki, monografie

- Charvátová K., *Václav II: Král český a polský*, Prag 2007.
- Heidemann M., *Heinrich VII. (1308–1313). Kaiseridee im Spannungsfeld von staufischer Universalherrschaft und frühneuzeitlicher Partikularautonomie*, Warendorf 2008 (Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit, 11).
- Kelly S., *The New Solomon: Robert of Naples (1309–1343) and Fourteenth-Century Kingship*, Leiden 2003.
- Lemaire J., *Les visions de la vie de cour dans la littérature française de la fin du Moyen Âge*, Brüssel 1994.
- Leppin H., *Von Constantin dem Großen zu Theodosius II. Das christliche Kaisertum bei den Kirchenhistorikern Socrates, sozomenus und Theodoret*, Göttingen 1996 (Hypomnemata 110).
- Margolis N., *Christine de Pizan, biographe du roi de France: études sur le "Livres des faits et bonnes meurs du sage roi Charles V"*, Paris 2008.
- Monnet P., Schmitt J.-C. (ed.), *Vie de Charles IV de Luxembourg*, Paris 2010.
- Mühle E., *Die Piasten. Polen im Mittelalter*, München 2011.
- Rexroth F., *Deutsche Universitätsstiftungen von Prag bis Köln. Die Intentionen des Stifters und die Chancen ihrer Realisierbarkeit im spätmittelalterlichen deutschen Territorialstaat*, Köln 1992 (Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 34).
- Rodríguez de la Peña A.M., *Los Reyes Sabios. Cultura y poder en la Antigüedad Tardía y la Alta Edad Media*, Madrid 2008.
- Rosario I., *Art and Propaganda. Charles IV. of Bohemia (1346–1378)*, Woodbridge 2000.
- Stackmann K., *Die kleineren Dichtungen Heinrich von Mügeln*, Berlin 2003.
- Volfing A., *Heinrich von Mügeln. „Der Meide Kranz“ a commentary*, Tübingen 1997.

Prace zbiorowe

- Battenberg F. (hrg.), *Urkundenregesten zur Tätigkeit des deutschen Königs- und Hofgerichts bis 1451*, Bd. 7: *Die Zeit Karls IV. (1355 April–1359)*, Köln–Weimar–Wien 1994, nr 144.
- Crossley P., *The Politics of Representation: The Architecture of Charles IV of Bohemia* [w:] *Courts and Regions in Medieval Europe*, ed. S. Jones, Woodbridge 2000, s. 99–172.
- Forst R., Günther K., *Die Herausbildung normativer Ordnungen: Interdisziplinäre Perspektiven, Normative Orders*, Frankfurt am Main 2011, Bd. 1.
- Gawlas S., *Polen – eine Ständegesellschaft an der Peripherie des lateinischen Europa* [w:] *Europa im späten Mittelalter: Politik – Gesellschaft – Kultur*, hrg. v. R. Schwinges, Ch. Hesse, P. Moraw, München 2006 (*Historische Zeitschrift. Beiheft*, 40), s. 237–262.
- Kelly S. (ed.), *Cronaca di Partenope (2011) – The ‘Cronaca di Partenope’: An Introduction to and Critical Edition of the First Vernacular History of Naples (c. 1350)*, Leiden 2011, cap. 75.
- Kubínová K., *Karl IV. und die Tradition Konstantins des Großen* [w:] *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im Europäischen Kontext*, hrg. v. J. Fajt, A. Langer, Berlin–München 2009, s. 320–327.
- Kurtyka J., *Das wiedervereinigte Königreich Polen unter Ladislaus Ellenlang (1304/05–1333) und Kasimir dem Großen (1333–1370)* [w:] *Die “Blüte” der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*, hrg. v. M. Löwenher, Wiesbaden 2004 (*Quellen und Studien*, 14), s. 107–142.
- Miethke J., *Wissenschaftliche Politikberatung im Spätmittelalter: die Praxis der scholastischen Theorie* [w:] *Politische Reflexionen in der Welt des späten Mittelalters. Festschrift Jürgen Miethke*, hrg. v. M. Kaufhold, Leiden 2004, s. 337–357.
- Monnet P., Schmitt J.-C. (ed.), *Les autobiographies souveraines. Publications de la Sorbonne*, Paris 2012 (*Coll. Histoire ancienne et médiévale* 113).
- Palacký F., *Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf die böhmische Geschichte. Nebst Beilagen. Ein Quellenbeitrag zur Geschichte Böhmens und der Nachbarländer im XIII, XIV und XV Jahrhundert*, t. 1–2, Prag 1842–1847.
- Russo D., *Les modes de representation du pouvoir en Europe dans l’iconographie du XIVe siècle* [w:] *Représentation, pouvoir et royauté à la fin du moyen âge*, ed. J. Blanchard, Paris 1995, s. 177–198.
- Samerski S. (hrg.), *Die Landespatrone der böhmischen Länder: Geschichte, Verehrung, Gegenwart*, Paderborn 2009, s. 243–262.
- Schlosser v. H., Schwab I. (hrg.), *Oberbayerisches Landrecht Kaiser Ludwigs des Bayern von 1346. Edition, Übersetzung und juristischer Kommentar*, Köln 2000.
- Schlotheuber E., *Der Ausbau Prags zur Residenzstadt und die Herrschaftskonzeption Karls IV.* [w:] *Prag und die großen Kulturzentren von Europa in der Zeit der Luxemburger (1310–1437). Prague and the Great Cultural Centres of Europe in the Luxembourgian Era (1310–1437)*, ed. M. Jarošová, J. Kuthan, S. Scholz, Prag 2009, s. 601–621.
- Schlotheuber E., *Die Rolle des Rechts in der Herrschaftsauffassung Kaiser Karls IV.* [w:] *Die Goldene Bulle. Politik – Wahrnehmung – Rezeption*, hrg. v. U. Hohensee, M. Lawo, M. Lindner, M. Menzel, O. Rader, Berlin 2009 (*Berichte und Abhandlungen der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften* 12), 2 Bde., Bd. 1.

- Schwarz V.M., *Wenzel in der Welt* [w:] *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im Europäischen Kontext*, hrg. v. J. Fajt, A. Langer, Berlin-München 2009, s. 184–192.
- Stackmann K., *Heinrich von Mügeln* [w:] „*Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*”, Bd. 11 (2004²), s. 633.
- Stolz M., *Heinrichs von Mügeln Fürstenpreis auf Karl IV. Panegyrik, Herrschaftslegitimation, Sprachbewußtsein* [w:] „*Literatur im Umkreis des Prager Hofes der Luxemburger: Literatur im Umkreis des Prager Hofes der Luxemburger*”, Schweinfurter Kolloquium 1992, hrg. v. J. Heinzle, J. Johnson, G. Vollmann-Profe, Berlin 1994 (Wolfram-Studien 13), s. 106–114.
- Suckale R., *Die Porträts Kaiser Karl IV. als Bedeutungsträger* [w:] *Das Porträt vor der Erfindung des Porträts*, hrg. V.M. Büchsel, P. Schmidt, Mainz 2003, s. 191–204.
- Thomas H., *Die Beziehungen Karls IV. zu Frankreich von der Rhenser Wahl im Jahre 1346 bis zum Großen Metzter Hoftag* [w:] *Kaiser Karl IV. 1316–1378. Forschungen über Kaiser und Reich*, hrg. v. H. Patze, Neustadt 1978, s. 165–201.
- Weiland L. (ed.), *Monumenta Germaniae historica: Legum sectio IV. Constitutiones et acta publica imperatorum et regum*, Hannover 1913 (ND 1963), Bd. 2, nr 799.
- Widder E., Krauth W. (hrsg.), *Vom luxemburgischen Grafen zum europäischen Herrscher. Neue Forschungen zu Heinrich VII.*, Luxemburg 2008 (Cludem 23).
- Widmer B. (hrsg.), *Francesco Petrarca, Aufrufe zur Errettung Italiens und des Erdkreises. Ausgewählte Briefe. Lateinisch – Deutsch*, Basel 2001.
- Wimsatt J., Kibler W.W. (ed.), *Guillaume de Mauchaut, Le Jugement Du Roy De Beaaigne and Remede De Fortune (Chaucer Library)*, Athens 1988, v. 1335–1345.
- Žemlická J., *Svatý Václav jako věčný kníže „Cechu“* [w:] *Svatý Václav. Na památku 1100. Výročí narození knížete Václava Svatého*, Prag 2010, s. 211–220.

Czasopisma

- Bauch M., *Öffentliche Frömmigkeit und Demut des Herrschers als Form politischer Kommunikation: Karl IV. und seine Italienaufenthalte als Beispiel*, „*Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*” (Rzym) 2007, 87, s. 109–138.
- Erkens F.R., „*Sol iusticie*” und „*regis regum vicarius*”. *Ludwig der Bayer als „Priester der Gerechtigkeit*”, „*Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte*” (Monachium) 2003, 66, s. 795–818.
- Jehl R., *Die Geschichte des Lasterschemas und seiner Funktion. Von der Väterzeit bis zur karolingischen Erneuerung*, „*Franziskanische Studien*” 1982, 64, s. 261–359.
- Patze H., „*Salomon sedebit super solium meum*”. *Die Konsistorialrede Papst Clemens VI. anlässlich der Wahl Karls IV.*, „*Blätter für Deutsche Landesgeschichte*” (Neustadt an der Aisch) 1978, 114, s. 1–38.
- Pauly M. (hrsg.), *Europäische Governance im Spätmittelalter. Heinrich VII. von Luxemburg und die großen Dynastien Europas / Gouvernance européenne au bas moyen âge. Henri VII de Luxembourg et l'Europe des grandes dynasties* Tagungsband der 15. Journées Lotharingiennes, 14–17 Oktober 2008, (Cludem 27) Luxembourg 2010.
- Pauly M. (hrsg.), *Johann der Blinde, Graf von Luxemburg, König von Böhmen (1296–1346)*, Tagungsband des 9es Journées Lotharingiennes 22–26 Oktober 1996, Centre Universi-

- taire de Luxembourg (Cludem 14 / Publications de la Section historique de l'Institut Grand-Ducal de Luxembourg 115), Luxembourg 1997.
- Rautenstrauch G., *Eine böhmische Herrscherlegende. Wenzel II. in den Erzählungen des Königssaaler Abtes Petrus von Zittau*, „Zittauer Geschichtsblätter”, 10, 2003, s. 1–7.
- Reinle Ch., *Herrschaft durch Performanz? Zum Einsatz und zur Beurteilung performativer Akte im Verhältnis zwischen Fürsten und Untertanen im Spätmittelalter*, „Historisches Jahrbuch” (Freiburg / München) 2006, 126, s. 25–64.
- Schlotheuber E., *Der weise König. Herrschaftskonzeption und Vermittlungsstrategien Kaiser Karls IV. († 1378)*, „Hémecht. Zeitschrift für Luxemburger Geschichte” (Luxemburg) 2011, 63/3, s. 265–279.
- Schlotheuber E., *Die Autobiographie Karls IV. und die mittelalterlichen Vorstellungen vom Menschen am Scheideweg*, „Historische Zeitschrift” (Monachium) 2004, Bd. 281, s. 561–591.
- Schlotheuber E., *Persönlichkeitsdarstellung und mittelalterliche Morallehre. Das Leben Erzbischof Adalberts in der Beschreibung Adams von Bremen*, „Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters” 2004, 59, s. 495–549.
- Stackmann K., *Der meide kranz: Das ‚nuwe ticht‘ Heinrichs von Mügeln*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur” (Berlin) 2006, Bd. 135, s. 217–239.